

УДК 343.362

Ю. В. Калініченко, здобувач кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, старший прокурор відділу захисту конституційних прав і свобод громадян Управління захисту прав і свобод громадян та інтересів держави Прокуратури міста Києва, м. Київ

ПРЕДМЕТ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ (СТ. 383 КК УКРАЇНИ)

Статтю присвячено актуальній проблемі визначення предмета завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину. У ній наводяться аргументи на користь того, що злочин, передбачений ст. 383 КК України, необхідно визнавати предметним. При цьому розглядаються наукові підходи до визначення предмета злочину, аналізуються загальні та спеціальні ознаки інформації як предмета досліджуваного злочину. На підставі цього формулюється поняття предмета злочину.

Ключові слова: предмет злочину, завідомо неправдива інформація, загальні ознаки предмета злочину, спеціальні ознаки предмета злочину.

У науці кримінального права питання предмета злочину переважно розглядається у безпосередньому зв'язку з об'єктом злочину. При цьому одні автори визнають його факультативною ознакою самого об'єкта злочину¹, інші вказують на те, що це самостійна факультативна ознака складу злочину², що розглядається поряд з об'єктом злочину. Існують також пропозиції відносити предмет злочину до ознак об'єктивної сторони з огляду на наявність тісного зв'язку предмета злочину із суспільно небезпечними наслідками, а також знаряддями і засобами вчинення злочину³. Остання позиція

¹ Лашук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є. В. Лашук ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – С. 4.

² Тацій В. Я. Объект и предмет в советском уголовном праве / В. Я. Тацій. – Харьков : Вища шк., изд-во при Харьк. ун-те, 1988. – С. 47.

³ Бикмурзин М. П. Предмет преступления: теоретико-правовой анализ / М. П. Бикмурзин. – М. : Юридлитинформ, 2006. – С. 84.

набуває особливої актуальності у контексті аналізу складів так званих інформаційних злочинів, до яких, на наше переконання, належить і завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину. Річ у тім, що в науковій літературі висловлюється думка про те, що при вчиненні низки інформаційних злочинів інформація виступає не як предмет злочину, а використовується як засіб чи знаряддя його здійснення, коли винний вчиняє так звану інформаційну дію¹, що утворює об'єктивну сторону злочину. Вочевидь, що за таких умов розв'язання питань предмета завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину набуває важливого теоретичного значення.

Метою цієї статті є аналіз наукових підходів до вирішення проблеми предмета завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України), надання його визначення та дослідження спеціальних ознак предмета цього злочину, які відбивають його якісну своєрідність, що дозволяє відрізнити його від предмета інших інформаційних злочинів.

Над розробкою загальнотеоретичних питань предмета злочину у різний час працювали М. Й. Коржанський, В. Я. Тацій, М. П. Бікмурзін, А. А. Музика, Є. В. Лащук та ін. Що стосується предмета злочину, передбаченого ст. 383 КК України, то слід констатувати, що більшість вітчизняних фахівців не відносять аналізований злочин до предметних (В. І. Тютюгін, А. С. Беніцький, Ю. В. Александров та ін.)², на відміну від представників російської кримінально-правової доктрини, які наводять достатньо переконливі аргументи на користь того, що більшість складів злочинів проти правосуддя, пов'язаних із фальсифікацією і приховуванням доказів, все ж таки передбачають предмет злочину як обов'язкову ознаку (Н. І. Дегтярьова, С. В. Смоленін та ін.). Така ситуація, як уже зазначалося, пов'язана з існуванням

¹ Уголовное право Украины. Общая часть : учебник / М. И. Бажанов, Ю. В. Баулин, В. И. Борисов ; под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тацья. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков : Право, 1998. – С. 94.

² Див.: Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого», 2011. – С. 8; Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – С. 540; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та допов. – К. : А. С. К., 2005. – С. 750.

у науковій літературі діаметрально протилежних поглядів на проблему визнання інформації предметом злочину. Цілком закономірно, що це позначається й на стані розробленості у сучасній теорії кримінального права питань стосовно ознак предмета злочину, передбаченого ст. 383 КК України. Усе це підкреслює актуальність здійснення поглибленого наукового аналізу предмета розглядуваного злочину та визначення притаманних йому ознак.

Слід зазначити, що у загальному вченні про предмет злочину тривалий час панівним залишалося його розуміння як будь-яких речей матеріального світу, з характерними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи відповідної ознаки певного виду злочину¹. Проте останнім часом серед науковців усе частіше висловлюються аргументи на користь розширення обсягу поняття предмета злочину за рахунок включення до нього інших явищ об'єктивної дійсності. Підтвердженням зазначеного є, наприклад, наукова позиція М. П. Бікмурзіна, який визначає предмет злочину як зазначений у законі про кримінальну відповідальність предмет матеріального світу або інформацію, шляхом створення яких або впливу на які винний безпосередньо здійснює посягання на об'єкт злочину². Підтримують такий підхід до розв'язання проблеми визначення предмета злочину й чимало інших сучасних дослідників, які так само пропонують розуміти під предметом злочину речі або інші явища об'єктивного світу (інформація, енергія тощо)³, з приводу яких існують суспільні відносини як об'єкт кримінально-правової охорони й у зв'язку з якими вчиняється злочин⁴. Зазначений вектор наукових пошуків, на наш погляд, заслуговує на підтримку насамперед тому, що віднесення інформа-

¹ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 100.

² Див.: Бикмурзин М. П. Предмет преступления: теоретико-правовой анализ / М. П. Бикмурзин. – М. : Юрлитинформ, 2006. – С. 60.

³ Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю : монографія / О. Е. Радутний. – Х. : Ксілон, 2008. – С. 96.

⁴ Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків : монографія / М. М. Панов. – Х. : Право, 2009. – С. 44.

ції до різновиду предмета злочину дозволяє забезпечити дієвий захист багатьох об'єктів кримінально-правової охорони, оскільки звільняє законодавця від необхідності зазначати в диспозиції кримінально-правової норми перелік конкретних матеріальних носіїв інформації – такі переліки необґрунтовано захащають текст кримінального закону та не є вичерпними¹. До того ж сама інформація як зміст, що наповнює форму, не може бути зведена до своїх матеріальних носіїв, до своєї речовинної оболонки². Слід погодитися і з тим, що відображення (закріплення) інформації на матеріальних носіях не є первинним, воно має другорядне значення, а для окремих злочинів узагалі необов'язкове³. Наведені аргументи вбачаються досить переконливими, щоб визнати інформацію поряд із речами матеріального світу самостійним різновидом предмета злочину.

Повертаючись до характеристики завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину, наголосимо, що науковці, які вважають досліджуваний злочин предметним, з різним ступенем деталізації визначають його предмет. Так, у більшості випадків під предметом цього злочину розуміється інформація про факт вчинення злочину або про особу, яка його вчинила, що частково або повністю не відповідає дійсності. Інакше визначає предмет цього злочину Н. І. Дегтярева, яка вважає, що ним є донос, тобто повідомлення про злочин, об'єктивоване у певній матеріальній формі⁴. Більш розгорнуте визначення предмета завідомо неправдивого доносу пропонує С. В. Смолін, який визначає його як інформацію, що існує в певній матеріальній формі, містить відомості про ознаки й обставини вчиненого іншою особою злочину (готування, замаху) та спонукає органи попереднього розслідування і суд провести перевірку цих відомостей та прийняти рішення відповідно до кримінально-про-

¹ Бикмурзин М. П. Предмет преступления: теоретико-правовой анализ / М. П. Бикмурзин. – М. : Юрлитинформ, 2006. – С. 111, 117.

² Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю : монографія / О. Е. Радутний. – Х. : Ксілон, 2008. – С. 94.

³ Шепітько М. В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання / М. В. Шепітько. – Х. : Апостіль, 2012. – С. 52.

⁴ Дегтярева Н. И. К вопросу о предмете преступления против правосудия, связанных с фальсификацией и сокрытием доказательств / Н. И. Дегтярева // О-во и право. – 2009. – № 4 (26). – С. 178.

цесуального законодавства¹. Існують й інші погляди на цю проблему.

Не вдаючись до докладної характеристики наукових позицій із цього питання, вважаємо за можливе погодитися з тим, що неправдиве повідомлення про вчинення злочину належить до так званих інформаційних злочинів, у зв'язку з чим предмет цього злочину може бути визначений за допомогою категорії «інформація». Але перш ніж сформулювати визначення предмета злочину, передбаченого ст. 383 КК України, доцільно насамперед визначитися з тими ознаками, які притаманні інформації як предмету злочину.

У науці кримінального права усталеною є позиція про те, що ознаки предмета злочину поділяються на загальні (універсальні), що притаманні кожному предмету злочину, та додаткові (спеціальні), які відбивають особливості даного предмета злочину. При цьому до загальних ознак предмета злочину належать: фізична, соціальна та юридична. *Фізична* ознака предмета злочину, передбаченого ст. 383 КК України, яка відбиває представленість у реальній дійсності певного явища у вигляді матеріальних або нематеріальних об'єктів, проявляється в тому, що цей предмет злочину має двоїсту природу, тобто, являючи собою нематеріальний об'єкт, – інформацію, яка викривляється при неправдивому повідомленні про вчинення злочину, він одночасно з цим існує у вигляді певного матеріального об'єкта – паперового або електронного документа встановленої форми, в якому фіксується така інформація. За *соціальною* ознакою, що вказує на зв'язок предмета злочину із суспільними відносинами як об'єктом злочину, інформацію слід віднести до тих предметів злочину, додержання особливого правового режиму відносно яких є умовою нормального функціонування вказаних суспільних відносин або свідчить про таке. Щодо *юридичної* ознаки, то хоча норма ст. 383 КК України і не містить безпосередньої вказівки на інформацію як предмет передбаченого нею злочину, тим не менше висновок про те, що предметом цього злочину може бути визнана лише інформація відповідного змісту й у відповідній формі однозначно впливає зі змісту диспозиції вказаної статті КК.

¹ Смолин С. В. К вопросу об объекте и предмете заведомо ложного доноса / С. В. Смолин // Следователь. Федеральное издание. – 2010. – № 11(151). – С. 24.

З приводу *додаткових ознак* предмета злочину, пов'язаного із завідомо неправдивим повідомленням про вчинення злочину, слід зазначити, що ними є ті спеціальні його властивості, які, існуючи поряд із загальними ознаками предмета злочину, відбивають особливість інформації як предмета даного злочину та дозволяють відрізнити її від інших видів предмета злочину. Традиційно в наукових роботах радянського періоду, а також у переважній більшості сучасних досліджень, присвячених розглядуваному питанню, перелік додаткових ознак завідомо неправдивого доносу обмежується двома: по-перше, інформація повинна бути тільки про злочин, а не про інше правопорушення, а по-друге, вона має стосуватися фактичних обставин справи, а не бути пов'язаною з юридичною оцінкою події. Хоча ще за радянських часів М. Х. Хабибуллин обґрунтував доцільність віднесення до ознак предмета завідомо неправдивого доносу ще одну ознаку такої інформації: вона має містити не припущення, а твердження про вчинення злочину¹. Втім очевидно, що на сучасному етапі розвитку кримінально-правової думки цей перелік додаткових ознак предмета розглядуваного злочину навряд чи може бути визнаний вичерпним. На наш погляд, характеристика предмета злочину має враховувати: властивості (характер) такої інформації; її зміст, а також форму вираження.

З огляду на особливості законодавчого опису ознак злочину, передбаченого ст. 383 КК України, уявляється, що серед ознак, які відбивають властивості інформації як предмета цього злочину, може бути виокремлена така її ознака, як *неправдивість*, що насамперед пов'язано із вживанням безпосередньо в диспозиції вказаної норми слова «неправдиве». Зазначимо, що у довідковій літературі поняття «неправдивий» зазвичай має два значення: «той, що містить неправду» і «помилковий, неправильний». При цьому у кримінально-правовому сенсі традиційно вживається саме перше значення вказаного терміна і, як правило, у поєднанні з такою властивістю, як *завідомість*. Що стосується другого розуміння цього терміна – помилки, то тут слід погодитися з думкою Н. І. Дегтярьової, яка спра-

¹ Хабибуллин М. Х. Ответственность за заведомо ложный донос и заведомо ложное показание по советскому уголовному праву / М. Х. Хабибуллин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1975. – С. 23.

ведливо зазначає, що помилка не є проявом зловмисності, вона завжди являє собою результат відсутності належних знань, неухважності, наявності певних недоліків (наприклад, фізичних), що перешкоджають адекватній оцінці ситуації, сприйняттю тих чи інших фактів тощо. Тому помилковість навряд чи може бути завідомою, оскільки у такому випадку має місце вже не помилка, а обман¹. З цього випливає, що у разі помилки відсутній предмет завідомо неправдивого повідомлення, а отже, й виключається кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст. 383 КК України.

Отже, вказівка в законі на «завідомість» хоча і є характеристикою суб'єктивної сторони злочину, що підтверджує наявність саме прямого умислу, але водночас є й об'єктивною властивістю предмета завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину, адже той, хто повідомляє неправдиву інформацію, підкріплює її певними об'єктивними фактами, що характеризують її як явище об'єктивної дійсності. А це, у свою чергу, дозволяє визнати, що однією з основних ознак предмета розглядуваного злочину є завідома неправдивість інформації, яка означає завідоме спотворення дійсного стану речей.

З указаними ознаками нерозривно пов'язана й інша вже згадувана властивість інформації про вчинений злочин, яка полягає в тому, що вона повинна мати характер *твердження*, а не припущення. Інакше інформація втрачає ознаку завідомої неправдивості. При цьому твердження про вчинення злочину має набувати характеру *конкретності*, тобто у повідомленні повинно бути посилення на конкретні ознаки, обставини злочину, що потребують своєї перевірки та відповідного реагування органів досудового розслідування. У протилежному випадку інформація не може бути визнана предметом завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину.

Щодо ознак, які стосуються змісту завідомо неправдивої інформації, що повідомляється, то насамперед слід вказати на те, що вона має містити відомості про ознаки й обставини саме *злочину* (закінченого чи незакінченого), а не іншого правопорушення (адміністра-

¹ Дегтярева Н. И. К вопросу о предмете преступлений против правосудия, связанных с фальсификацией и сокрытием доказательств / Н. И. Дегтярева // О-во и право. – 2009. – № 4 (26). – С. 178.

тивного, дисциплінарного, цивільного тощо). При цьому не обов'язково, щоб мали місце відомості про всі елементи складу злочину. Обставини вчинення злочину, як зазначають фахівці з кримінального процесу, передусім мають підтверджувати наявність об'єкта та об'єктивної сторони. Інформація про інші елементи складу злочину для початку досудового розслідування у більшості випадків не є обов'язковою (хоча щодо окремих із них вона повинна бути, наприклад, відомості про суб'єктів злочинів, передбачених статтями 393, 394 КК України). Саме на підставі інформації про вказані обставини згідно з ч. 1 ст. 214 КПК України вносяться відомості до Єдиного реєстру досудових рішень про попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК¹.

У юридичних джерелах, як правило, визнається, що за своїм змістом неправдива інформація про злочин може виявлятися або у повідомленні про злочин, якого в дійсності не було, або у повідомленні про вчинення дійсного злочину, але особою, яка насправді його не вчиняла². Загалом погоджуючись із таким підходом, вважаємо за можливе додати ще один, так би мовити, інтегративний прояв повідомлення неправдивої інформації – істотне перекручення фактичних обставин злочину, що тягне за собою юридичні наслідки.

Нарешті, останньою ознакою, без якої неможливе існування предмета завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину, є *фіксованість* інформації в чітко визначеній у законі матеріальній формі. Це зумовлено тим, що для того щоб повідомлення про злочин набуло ознак приводу до початку досудового розслідування, яким визнається передбачене законом джерело інформації, з якого слідчий, прокурор дізнаються про вчинене кримінальне правопорушення і з моменту появи якого розпочинається кримінальне провадження, таке повідомлення має бути зафіксоване у відповідній процесуальній формі. Слід зазначити, що в чинному КПК

¹ Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Groшевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Groшевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – С. 335.

² Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – С. 540.

України (на відміну від попереднього) джерела отримання інформації чітко не перераховуються, однак, як зазначають процесуалісти, з аналізу ч. 1 ст. 214 КПК України можна зробити висновок, що ними можуть бути: а) заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення; б) самостійне виявлення слідчим, прокурором кримінального правопорушення з будь-якого джерела¹. У всякому разі ці джерела інформації (незалежно від того, чи є вони усними або письмовими) мають відповідати вимогам документа з усіма необхідними реквізитами і містити відомості, які можуть бути використані як докази факту чи обставин, що свідчать про вчинення злочину. Крім того, у випадку коли інформація, яка містить завідомо неправдиве повідомлення про злочин, передається слідчому чи прокурору в усній формі або ж під час допиту чи іншої слідчої дії, вона так само має знаходити зовнішній вираз у певній процесуальній формі (наприклад, протокол прийняття усної заяви про злочин, протокол допиту свідка тощо). Поза процесуальною формою інформація не може ініціювати початку досудового розслідування, в межах якого відбувається перевірка фактичних даних, що містяться у повідомленні про вчинення злочину.

Отже, підводячи підсумок розгляду ознак предмета завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину, зазначимо, що поряд із традиційним набором загальних ознак предмета злочину (фізична, соціальна та юридична) слід виділити низку додаткових ознак інформації як предмета досліджуваного злочину, а саме: 1) *завідома неправдивість*; 2) *конкретність*; 3) *фіксованість*. На підставі викладеного предмет завідомо неправдивого повідомлення про вчинення злочину може бути визначений як *завідомо неправдива інформація про ознаки й обставини вчинення певного злочину або особу, яка його вчинила, зафіксована у відповідній процесуальній формі, встановленій у законі*. Таке визначення предмета аналізованого злочину, як вбачається, відбиває його якісну своєрідність, що дозволяє відрізнити його від предмета інших інформаційних злочинів, а отже, й сприяє успішному вирішенню завдань кваліфікації

¹ Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – С. 334.

учиненого діяння за ознаками ст. 383 КК України та зумовлює необхідність подальших наукових пошуків у зазначеному напрямі.

Статья посвящена актуальной проблеме определения предмета заведомо ложного сообщения о совершении преступления. В ней приводятся аргументы в пользу того, что предусмотренное ст. 383 УК Украины преступление необходимо признавать предметным. При этом рассматриваются научные подходы к определению предмета преступления, анализируются общие и специальные признаки информации как предмета данного преступления. На основании этого формулируется понятие предмета преступления.

This article is devoted to the problems of the determination of the subject of deliberately false denunciation about the crime. It provides arguments in favor of the fact that the subject of the crime is a necessary characteristic of the corpus delicti of the crime under Art. 383 of the Criminal Code of Ukraine. It discusses scientific approaches to the definition of the subject of crime, analyzes general and special characteristics of the information as the subject of crime. On this basis of the study the author formulates the definition of the subject of this crime.

Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 23 від 15 жовтня 2014 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук, професор В. І. Борисов.